

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

Бурлакова Ольга Олександрівна

УДК 378 (477):37.014.25.

**ВІДТВОРЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

09.00.10 – філософія освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії і політології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор

Ігнатенко Наталя Вікторівна

Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди, професор кафедри загальної і соціальної педагогіки та управління освітою

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Предборська Ірина Михайлівна

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, професор кафедри соціології, управління та євроінтеграції

кандидат філософських наук, доцент

Кочубей Наталя Василівна

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, кафедра філософії та політології

Провідна установа: Національний авіаційний університет, Кабінет міністрів України, кафедра філософії, м. Київ.

Захист відбудеться “ 06 ” березня 2007 року о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова 9.

Автореферат розісланий “ 05 ” лютого 2007р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Вища освіта все більш відчутно впливає на формування та розвиток гуманітарних і виробничих технологій, виконання науково обґрунтованих технічних, економічних і соціокультурних проєктів. Основоположним елементом цього процесу виступає зростання значення професійної підготовки, доступу до інформації – надзвичайно важливих, конче необхідних ресурсів для розвитку суспільства, спрямованих на докорінне перетворення всієї системи суспільних відносин і практики господарського життя.

Особливого значення в цьому контексті набуває відтворення вищої освіти в Україні адекватно до завдань, визначених у Болонській угоді для Європейської освіти: поширення знань та інформації з метою здійснення глибинних соціально-економічних перетворень.

Зрозуміло, що виконання цього завдання потребує філософського осмислення сучасної парадигми освіти. Заслужують на увагу вивчення проблем ефективності й управління вищою освітою й аналізу її впливу на економічну стабільність в умовах модернізації економіки. Актуальність теми зумовлюється, передусім, дедалі більшим зростанням ролі й значення освітнього потенціалу в забезпеченні суспільного прогресу. Водночас вона відображає складність вирішення соціально-економічних проблем у такій важливій, специфічній галузі суспільної діяльності, що належить до нематеріального, духовного виробництва, як освіта. З одного боку, вища освіта – це сфера, призначенням якої виступає збереження і збагачення тих інтелектуальних досягнень, якими володіє людство, духовний розвиток людини, культури, цивілізації в цілому, з іншого – ця сфера, за умов ринкової економіки функціонує на економічних засадах, конче потребує всебічного врахування суспільних затрат та оцінки одержаних результатів. Державний характер фінансування, відсутність орієнтації в діяльності закладів вищої освіти на отримання прибутку не усувають необхідності ефективнішого використання народногосподарських коштів та всього потенціалу освітньої галузі.

Продуктивна природа суспільних витрат на освіту стала предметом наукового аналізу багатьох зарубіжних дослідників. Зокрема, відома концепція “людського капіталу”, біля витоків формування якої стояли Г.Беккер, Б.Вейсброд, Дж.Мінцер, Т.Шульц. Надалі ці дослідження продовжилися в працях М.Блауга, У.Боуена, Е.Денісона, Ф.Махлупа, Г.Псахаропулоса, Л.Туроу, Ф.Уелша, Л.Хансена та інших науковців, основна увага яких зосереджена на вивченні проблем ефективності інвестицій в людину.

Дослідження процесу зростання ролі вищої освіти в суспільному розвитку і, зокрема, соціально-економічні проблеми підготовки кваліфікованих трудових ресурсів у системі

закономірностей функціонування ринку праці, розглядаються в працях таких учених, як Л.Безчасний, Д.Богиня, Б.Данилишин, М.Долішній, С.Злупко, Л.Кривенко, В.Козак, Е.Лібанова, І.Лукінов, С.Мочерний, С.Пирожков, А.Чухно, М.Шаленко та інших вітчизняних дослідників.

Питання організації та управління системою освіти висвітлюються в дослідженнях Г.Дмитренка, К.Корсака, В.Лугового, Н.Острроверхової, В.Паламарчука. Проблеми визначення потреби народного господарства в кваліфікованих кадрах розкриваються А.Головач, А.Кріклій, Н.Павловською, В.Савченко, Г.Таукач.

Філософське осмислення сучасної освіти, її роль у суспільстві подається в працях В.Андрущенка, Л.Горбунова, М.Михальченка, С.Клепко, Н.Кочубей, М.Култаєвої, В.Кушерця, І.Предборської, І.Родіонової, М.Романенко, С.Черепанової, Н.Шубелки та ін.

І все ж у цілому зазначена проблема залишається недостатньо вивченою і розкритою як в українській, так і в світовій науковій літературі. Зокрема, більшість досліджень західних учених акцентує увагу лише на конкретній вартісній оцінці інвестиційного ефекту освіти, що віддзеркалює процеси зростання заробітної плати та національного доходу. Більш важливим, однак, на нашу думку, є філософське обґрунтоване розуміння основних причинно-наслідкових зв'язків і залежностей, комплексного, більш широкого впливу освіти, її структури, способу організації, управління і фінансування на процес розвитку суспільства. Надзвичайно важливою для сучасної України, особливо в контексті модернізаційних процесів, цілеспрямованого, поступового руху до євроінтеграції, є проблема налагодження такого організаційного та фінансово-економічного механізму освітньої діяльності, який би на основі впровадження в реальну практику принципів прозорості, відповідальності, результативності, сприяв оновленню змісту освіти у відповідності до основних принципів визначення Болонської декларації, суттєвому підвищенню рівня ефективності діяльності вищих навчальних закладів та досягнення соціальної справедливості у сфері освіти. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження "Відтворення вищої освіти України у європейському освітньому просторі".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою планової теми кафедри філософії і політології Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди "Київська філософська школа і проблеми трансформації освіти в Україні" (державний реєстраційний номер №0104U003127).

Особистий внесок здобувача полягає у формуванні теоретичних і методичних підходів до оцінки рівня та визначення ефективності й доцільності підготовки фахівців, розробки пропозицій щодо застосування професійної моделі бакалавра та магістра.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження теоретико-методологічних засад відтворення вищої освіти України у відповідності до Європейських вимог, які консолідовано визначені Болонською угодою.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати теоретичні засади розвитку української вищої освіти у XXI столітті та процесу економічних перетворень в освітянській сфері, специфіки системних реформ під впливом суспільних потреб;
- розкрити зміст категорії “освітній потенціал” як невід’ємної складової частини людського потенціалу;
- визначити методологію оцінювання сучасного стану освітнього потенціалу України та перспектив його розвитку, адаптації і модернізації до Європейських вимог;
- обґрунтувати соціально-економічну функціональну роль вищої освіти в процесі досягнення і підтримки сталого суспільного розвитку;
- показати значення демократизації, самоврядування, дієвості внутрішнього контролю для вдосконалення державного управління та організаційної структури і моделі ступеневої освіти з урахуванням вимог Болонської конвенції;

Об’єкт дисертаційного дослідження – вища освіта як сфера здійснення важливої соціально-економічної діяльності та чинник забезпечення суспільного розвитку.

Предмет дослідження – механізми та шляхи відтворення вищої освіти України у процесі її євроінтеграції.

Методи дослідження базуються на загальнотеоретичних та специфічних методах наукового пізнання. У процесі роботи використовуються такі методи: історико-системний – для дослідження розвитку освітнього потенціалу, визначення стратегічних завдань державного регулювання освіти в контексті суспільних трансформацій; аналізу, синтезу та порівняння – для встановлення факторів розвитку вищої освіти, рівня забезпечення освітніми послугами, відповідності досягнутого потенціалу суспільним потребам, рівню забезпечення освітніх потреб населення в інших країнах; економіко-статистичний – для розробки системи показників і методів розрахунку соціально-економічної ефективності вищої освіти, дослідження порівняльних результатів розвитку соціальних показників забезпечення освітян та працівників в інших галузях; економіко-математичний – для побудови перспективної моделі обрахунків системи вищої освіти в залежності від чисельності населення, тривалості навчання, вартості навчання, а також для розробки необхідного ресурсного забезпечення навчального процесу. При вивченні в механізмах державного регулювання фінансування ВНЗ використано методи угруповань, логічного аналізу, структуризації цілей, моделювання управлінських процесів.

Наукова новизна полягає в одержанні наукових результатів, які містять положення теорії та практики, спрямовані на визначення ролі вищої освіти в Україні в процесі її євроінтеграції в умовах трансформаційної економіки, а також у розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання освіти, забезпечення якості освітніх послуг.

У процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- визначено механізми та передумови системних реформ вищої освіти, проаналізовано фази економічних трансформацій та фактори, що їх зумовлюють;
- уточнено дефініцію “освіта” та “освітній потенціал”, що дає змогу упорядкувати та розкрити поняття освітнього потенціалу як системи нагромаджених матеріально-речових та неречових ресурсів;
- досліджено роль вищої освіти в забезпеченні сталого суспільного розвитку, що визначається не стільки наявним ресурсним потенціалом, скільки соціально-економічними умовами його активного і ефективного використання й реалізації;
- обґрунтовано основні параметри формування якісно нової системи державного управління освітньою діяльністю, а саме: переосмислення керівної ролі держави у сфері вищої освіти, яке поряд із посиленням функцій контролю за якістю освітніх послуг має передбачати значну децентралізацію влади і розширення автономії вищих навчальних закладів, урізноманітнення інструментарію здійснення управлінсько-економічного впливу держави, її органів на діяльність у сфері освіти;
- зроблено узагальнення діючих моделей підготовки фахівців у системі ступеневої освіти з урахуванням професійної орієнтації для рівнів бакалавра та магістра, що забезпечує більшу мобільність випускників ВНЗ

Одержали подальший розвиток:

- аналіз використання народногосподарського потенціалу освіти, а саме за допомогою системного методу визначені внутрішня і зовнішня ефективність, соціально-економічна і економічна ефективність, критерії економічності, продуктивності та результативності;
- систематизація показників економічної і соціально-економічної ефективності освіти та обґрунтування цілісної системи відносних показників, натуральної, вартісної або інтегральної оцінки;
- дослідження тенденцій потенціалу вищої освіти України, визначення основних факторів, що стримують якісний розвиток сфери вищої освіти, негативний вплив

недостатніх обсягів державного фінансування та відсутність системи гнучкого економічного управління з боку держави.

Уточнено:

- поняття “освіта”, як сфера здійснення важливої соціально-економічної діяльності, як чинник забезпечення суспільного розвитку, та поняття “освітній потенціал”, як система нагромаджених матеріально-речових та неречових ресурсів;

- роль вищої освіти в забезпеченні сталого суспільного розвитку, що визначається не стільки наявним ресурсним потенціалом, скільки соціально-економічними умовами його активного і ефективного використання й реалізації.

Удосконалено:

- форми і методи управління навчальними закладами за рахунок підвищення дієвості внутрішнього контролю; зміст і пропозиції щодо порядку проведення педагогічного, оперативного та поетапного контролю в навчальних закладах, його роль у проведенні атестаційної та акредитаційної експертизи.

Практичне значення одержаних результатів. Результати теоретико-методологічних досліджень знайшли висвітлення у вирішенні практичних питань формування та впровадження стратегії подальшого розвитку вищої освіти. Матеріали досліджень використовуються при підготовці фахівців у Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди та Хмельницькому державному університеті (довідки від 24 січня 2006р. та № 33 від 11.02.2006р.)

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні і методичні положення і результати дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних і наукових конференціях, серед яких - : всеукраїнські науково-практичні конференції “Наукові засади економіки і управління освітою” (м. Переяслав – Хмельницький, 2004р.); “Гармонізація розвитку вищої освіти в умовах Болонського процесу”(м. Переяслав – Хмельницький, 2006р.); міжнародні науково-практичні конференції “Розширення Європейського Союзу: нові реалії та перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки” (Словаччина, Сніна, 2004), “Теорія і практика Євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки” (Словаччина, Сніна, 2005).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 10-и статтях обсягом 3, 7 друкованих аркуша, 3 з яких - фахові.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

Обсяг тексту – 184 сторінки; список використаних джерел – 251 найменування, охоплює 21 сторінку.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено предмет, мету дослідження, його основні завдання; розкрито джерельну базу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів.

У **першому розділі** “**Системні реформування вищої освіти: спрямованість, соціальні реалії**” розкриваються теоретичні засади розвитку вищої освіти України в XXI столітті, визначаються економічні складові, напрямок та порядок проведення системних реформ. У розділі обґрунтовується об’єктивна необхідність інтеграцій вищої освіти України в європейський освітній простір.

У **першому підрозділі** “*Теоретичні засади розвитку вищої освіти України в XXI*” відзначається, що освіта в цілому і проблеми навколо неї повинні розглядатися перманентно, оскільки освітні проблеми не можуть мати одноразового вирішення, а повинні вирішуватися завжди - і в той же час при постійній невирішеності їх ми все ж маємо справу з відносно завершеним результатом. А тому всі проблеми освіти слід розглядати в контексті їх безперервного розвитку, переходу в інші форми. І в своїх проблемах освіта виступає як спосіб втілення культури в людину, культура ж - як відтворення історії в її потенційності і вільному творчому розвитку сутнісних сил людини. Освіта постає як безперервність, що об’єднує конкретне багатство дійсності й ідеальну різноманітність можливостей, що не мають ні однозначного, ні одноразового вирішення.

Дослідження показало, що сучасна система освіти, будучи складовою частиною суспільства кінця XX століття, зазнає таких же радикальних змін, як й інші соціальні структури та підсистеми. Глобальні соціальні зміни, що пов’язані з пошуками людиною шляхів оптимізації та гармонізації власної системи цінностей, свого буття в культурному та природному оточенні, в першу чергу відбиваються на освітній діяльності, що є основним чинником соціалізації особи, основним каналом репродукування людськості та культури у кожній особі.

У **другому підрозділі** “*Філософські засади, напрямок та порядок проведення системних реформ*” іде мова про те, що якісна трансформація будь-якого суспільства, пов’язана з його переходом в епоху інформаційної революції, є не просто технологічним

стрибком. Мова йде про формування нових екзистенціальних та духовних основ розвитку людства, коли надматеріальні цінності, пов'язані з саморозвитком особистості, етичними стосунками між людьми чи реалізацією екологічного імперативу стають домінуючими чинниками соціального прогресу. Тим самим створюються передумови для подолання віковичної прірви між утилітарними і часто мізантропічними цілями економічної ефективності та гуманістичними ідеалами, між сутністю людини та способом її існування, між потенціальними можливостями самоактуалізації кожної людини та можливостями їх реалізації.

У дослідженні підкреслюється, що нові перспективи соціокультурного розвитку людства висувають нові вимоги до функціонування та розвитку системи освіти. Остання вже не може бути вузьким додатком економіки, спрямованим на підготовку фахівців для різних галузей людської життєдіяльності. Освіта має стати основним генератором культурних цінностей та орієнтацій діяльності для кожної окремої людини та для суспільства в цілому, що здійснює випереджаюче проектування соціальних реальностей на багато років уперед. Іншими словами, потенціальні можливості розвитку людства, перш ніж актуалізуватися у реальних соціальних структурах, мають бути спроектовані в рамках системи освіти та реалізовані в ціннісних орієнтаціях, когнітивних здатностях та мотивах поведінки людей, що будуть створювати ці соціальні реалії.

Глобальна мета освітніх реформ в Україні, зазначається в роботі, полягає в досягненні суспільного прогресу на основі розвитку вищої освіти.

У третьому підрозділі *“Інтеграція вищої освіти в Європейський освітній простір”* ми бачимо, що нове становище системи освіти в сучасному суспільстві вимагає розробки нової філософської парадигми освіти, що на новому соціальному та гносеологічному підґрунті здійснила б синтез теоретико-методологічних, ціннісних та операціонально-технологічних аспектів освітньої діяльності. Соціальна значимість та масштабність дослідження цієї проблеми вимагають і відповідного наукового інструментарію-створення філософії освіти як самостійної галузі знання, в рамках якої розробляються не тільки парадигмальні аспекти формування та функціонування системи освіти у сучасному суспільстві, а й конкретні напрями трансформації цієї системи у відповідності з реаліями інформаційного суспільства. Відповідно соціальна та когнітивна інституціоналізація філософії освіти в сучасних умовах повинна розглядатися як базисне наукове підґрунтя реформування всієї освітньої діяльності, без якого реформи не можуть отримати ні наукової осмисленості, ні соціальної доцільності, ні структурно-функціональної та генетичної системності та цілості.

У процесі дослідження встановлено, що у трансформаційному суспільному контексті набувають нового змісту призначення вищої освіти, її масштаби, форми і методи організації та управління освітньою галуззю. Відбуваються такі трансформації:

- 1) змінюється розуміння освіти, її місце і роль у житті людей;
- 2) все більш різноманітними стають форми організації навчального процесу;
- 3) зазнають змін і самі педагогічні технології, методи передачі знань та втілення навичок, умінь тощо.

Країни світу, як розвинені, так і ті, що розвиваються, перебувають у процесі постійного пошуку і реформування своїх національних систем освіти, які мають відповідати новим вимогам становлення інформаційного суспільства. Різні за глибиною і характером здійснюваних заходів, процеси перебудови спрямовані на пошук більш ефективних систем організації, управління і фінансування освітньої діяльності.

Дослідження показало, що у вищій освіті необхідне продовження і прискорення системних реформ, які відображають процеси економічного розвитку і модернізації вищої освіти до суспільних вимог. І хоча стабілізаційні процеси мають зважений та збалансований характер, процес реформування вищої освіти протікає суперечливо, а це є наслідком того, що ряд факторів безпосереднім або опосередкованим чином стримує його успішність.

В останнє десятиріччя ХХ ст. в системі організації освітньої діяльності в Україні відбулися зміни, які загалом збігаються з напрямом світових тенденцій у сфері освіти: перехід до ступеневої освіти; диверсифікація навчальних закладів; значне урізноманітнення як форм навчання, так і закладів післядипломної освіти; розвиток недержавного сектора освіти. В Україні створено законодавчу базу для функціонування навчальних закладів різних рівнів і напрямів підготовки, заснованих на різних формах власності.

У другому розділі **“Соціально-економічна ефективність, як основа сталого розвитку вищої освіти”** визначається зміст поняття соціально-економічна ефективність та її суспільне значення, розкриваються методи виміру соціально-економічної ефективності та її складових.

У першому підрозділі **“Зміст поняття *“соціально-економічної ефективності” та її соціальне значення*”**, проаналізовано матеріал, який дає підстави стверджувати, що ефективність освітньої діяльності розкривається у двох аспектах: економічна ефективність (співвідношення величини витрат та одержаного ефекту) та соціально-економічна

ефективність (відповідність результатів діяльності соціальним та економічним цілям). З іншого боку, ефективність освіти розглядається двоаспектно: як внутрішня ефективність (продуктивність і результативність виробництва освітніх послуг з точки зору галузі освіти, її внутрішніх цілей і завдань) і зовнішня ефективність (виражає міру, якою “вироблені” навчальними закладами результати є бажаними для суспільства).

Другий підрозділ “Методологія виміру соціально-економічної ефективності та її складових” присвячується методиці обчислення економічної ефективності, яка ґрунтується на порівнянні величин витрат і віддач з метою визначення їх економічної прибутковості. Загальним недоліком цього методу є неврахування неекономічних вигод та непрямих економічних витрат.

Дослідження показало, що визначення соціально-економічної ефективності освіти потребує цілого комплексу показників, які характеризують досягнуті результати. Цей комплекс може включати показники вихідних ресурсів (матеріальні, людські та фінансові ресурси), навчального процесу (тривалість, динаміка, інтенсивність здійснення процесу навчання), випуску фахівців (результат процесу навчання), кінцевих результатів, вартісні, витратно-вартісні показники та показники, що характеризують інші важливі результати (екстерналії).

У третьому розділі “Розбудова вищої освіти у відповідності до вимог Болонської конвенції” визначено важелі державного упорядкування системи вищої освіти, особливості розвитку управління вищою освітою, запропоновано технології формування її мережі шляхом визначення тенденцій та проблем освітнього потенціалу.

Перший підрозділ “Важелі державного упорядкування системи вищої освіти” окреслює, як на основі узагальнення результатів наукового пошуку автором визначено, що сучасний стан освіти в Україні характеризується стрімким розвитком освітнього потенціалу, якісними та кількісними змінами у структурі мережі навчальних закладів. Значно покращились умови для здобуття вищої освіти, суттєво збільшився контингент студентів, особливо у ВНЗ III-IV рівнів акредитації. Проте стан розвитку освіти ще не повною мірою задовольняє стрімко зростаючі потреби суспільства, відносно оновлення змісту навчання, конкурентоспроможності та визнання документів різних навчальних закладів, особливо з урахуванням пріоритетності наряду євроінтеграції.

У розвитку цілісної системи вищої освіти важливе значення має подальший розвиток ступеневої освіти у відповідності з положеннями зафіксованими в Болонській декларації. Практика свідчить про необхідність перегляду діючих моделей підготовки, їх гнучкості щодо певних об'єктів праці і знарядь, що забезпечить більшу мобільність випускників,

кращу адаптацію їх до різних умов праці. З цією метою запропонована професійно-орієнтована модель підготовки бакалавра та магістра з певної спеціальності.

У другому підрозділі **“Формування мережі вищої освіти: тенденції та проблеми освітнього потенціалу”** підкреслюється, що, важливу роль в діяльності навчальних закладів, незалежно від рівня, форми власності і підпорядкування відіграє ринковий принцип, часткова або повна сплата освітніх послуг. Зумовивши виникнення недержавних навчальних закладів, платність освітніх послуг відіграє вирішальну роль у формуванні бюджету ВНЗ III-IV рівнів акредитації, розвитку їх навчальної бази, модернізації обладнання та оновлення змісту навчання.

Дослідження показало, що місія держави у сфері вищої освіти визначається такими основними цілями: забезпечення стабільного розвитку, ефективного механізму функціонування та справедливого розподілу, що досягається через виконання відповідних функцій: 1) визначення стратегії розвитку та розробка нормативно-правової бази; 2) управління системою вищої освіти; 3) забезпечення достатніх обсягів фінансування освіти за допомогою безпосереднього фінансування, пільгового оподаткування, стимулювання притоку приватних джерел тощо. Основою державної стратегії розвитку освіти повинно бути чітке усвідомлення того, що освіта - це довгострокові економічні і соціальні інвестиції.

У третьому підрозділі **“Особливості розвитку управління вищою освітою”**, ми бачимо, що система управління вищою освітою України знаходиться в процесі свого вдосконалення, становлення на нових, демократичних засадах. Основними рисами цього процесу мають виступати переосмислення керівної ролі держави, яке поряд із посиленням функцій контролю за якістю освітніх послуг має передбачати значну децентралізацію влади і розширення автономії вищих навчальних закладів та реальне включення інших суб'єктів у процес керівництва галуззю. Здійснення цих важливих завдань із одночасним посиленням взаємних зв'язків і взаємодії основних партнерів (держави, громадськості, приватного сектору, керівництва навчальних закладів) дозволить активізувати всі складові освітнього процесу.

Закріплення демократичних принципів та форм організації управління в законодавчих і нормативних документах є важливим кроком у процесі модернізації системи вищої освіти. Однак, не менш важливим є впровадження відповідних механізмів, які б дозволяли не просто декларувати, а й неухильно їх дотримуватися. Нагально необхідним є процес формування гнучкої розгалуженої системи організаційно-економічного управління, урізноманітнення її інструментарію.

Специфіка менеджменту закладу освіти полягає в тому, що перед ним постають дві великі групи цілей: педагогічного та економічного характеру. Первинними є цілі педагогічного характеру, але досягнення їх стає можливим лише на основі виконання завдань економічного спрямування. Успішна реалізація всього комплексу завдань, що постали перед навчальним закладом, потребує відповідної системи менеджменту, включення закладів освіти в ринкові відносини - розвиток маркетингу.

У четвертому розділі “Актуальні проблеми управління якістю вищої освіти” проаналізовано якість освіти як невід’ємної складової потенціалу вищої освіти, запропоновано систему розвитку контрольних функцій забезпечення її якості.

Перший підрозділ “*Якість освіти як невід’ємна складова потенціалу вищої освіти*” розповідає про дослідження, в яких встановлено, що якість є невід’ємною складовою потенціалу вищої освіти, має міжнародне визнання і закладається в основу визнаних стратегій перспективного розвитку вищої освіти не тільки як філософська, а також і як політична категорія. У ряді авторитетних міжнародних документів, таких як Лісабонська конвенція, Сорбоннська декларація, Болонська угода, у рішеннях Всесвітньої конференції ЮНЕСКО та інших, що працюють у напрямку визначення пріоритетів вищої освіти в міжнародному масштабі, значення даної категорії пов’язують не тільки з навчальними досягненнями та навичками студентів, професійною майстерністю професорів, якістю дидактичного матеріалу та методичного забезпечення, а й із якістю роботи всієї системи вищої освіти загалом.

Обґрунтування та актуалізація поняття якості вищої освіти пов’язане зі створенням державних стандартів та визначенням процедур розрахунків індикаторів якості, що об’єктивно відтворюють збалансовану відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним нормам, установленим державою вимогам до освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Пріоритетність категорії якості сьогодні важлива саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який унаслідок процесів реформування і певних трансформацій не повинен бути втраченим. Національна вища освіта за взірцем повинна обрати кращий європейський досвід, процес реформування повинен відбуватися послідовно, системно і цілеспрямовано з метою покращення якості вищої освіти, приведення її у відповідність до міжнародних зразків.

Дослідження показало, що створення ефективної системи підвищення якості навчального процесу, удосконалення форм і методів організаційної, методичної, наукової діяльності вищих навчальних закладів пов’язане з дієвістю, оперативністю і об’єктивністю реалізації функцій внутрішнього контролю. На часі поглиблення змісту цього компонента

управління, зростання дієвості педагогічного, оперативного та етапного контролю у вищих навчальних закладах. Особливе значення внутрішній контроль повинен мати при проведенні державного інспектування, акредитації спеціальностей та навчальних закладів.

У другому підрозділі *“Розвиток контрольних функцій забезпечення якості”* розкривається питання дієвості контрольних заходів для забезпечення якості вищої освіти значною мірою залежить від недопущення суб’єктивності виставлених оцінок і можливістю їх упередження. Оцінка повинна бути об’єктивним узагальнюючим показником, мати велике виховне значення, а також бути стимулюючим засобом при умові здійснення компетентного підходу, виключення випадків упередження та поблажливості.

Для вищої школи важливе значення має застосування формалізованих тестових завдань, до розробки яких мають залучатися профільні кафедри, науково-методичні комісії Міністерства освіти і науки України. Стандартизований контроль, стержнем якого виступає комп’ютерне тестування, відповідає сучасним вимогам упровадження інноваційних технологій у вищій школі, його поширення сприяє стимулюванню розвитку й удосконаленню особистостей студентів.

Проаналізований у розділі матеріал дає підстави стверджувати про необхідність вдосконалювати професійну підготовку професорсько-викладацького складу, доступ до якого можливий тільки для фахових та високоморальних працівників. Від їхніх професійних та людських якостей багато в чому залежить об’єктивне оцінювання досягнень студентів, неухильне дотримання основних принципів якості вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження в розширеному вигляді представлені основні наукові результати, які виносяться на захист, визначаються перспективи подальшого наукового пошуку закономірностей розвитку системи вищої освіти в нашій країні в умовах світових інтеграційних процесів та модернізаційних перетворень українського суспільства.

Визначено, що в різних країнах світу здійснюється реформування національних систем освіти, які мають відповідати новим вимогам інформаційного суспільства. Різні, за глибиною і характером здійснюваних заходів, процеси перебудови спрямовані на пошук більш ефективних, дійових систем організації, управління і фінансування освітньої діяльності, підвищення її ролі в соціально-економічному житті.

Необхідно продовження і прискорення системних реформ у вищій освіті, які відображають процеси економічного розвитку і модернізації вищої освіти до суспільних

вимог. І хоча стабілізаційні процеси мають зважений та збалансований характер, процес реформування вищої освіти проходить суперечливо, має ознаку того, що ряд факторів безпосереднім або опосередкованим чином стримують його успішність.

В останнє десятиріччя ХХ століття в системі організації освітньої діяльності в Україні відбулися зміни, які загалом збігаються з напрямом світових тенденцій у сфері освіти: перехід до ступеневої освіти; диверсифікація навчальних закладів; значне урізноманітнення як форм навчання, так і закладів післядипломної освіти; розвиток недержавного сектору освіти. В Україні для цього створена необхідна законодавча база. Встановлено, що в Україні відбувається подальший розвиток ресурсного забезпечення вищої освіти, що супроводжується якісними та кількісними змінами у мережі навчальних закладів. Потреби суспільства, щодо оновлення змісту навчання, конкурентоспроможності та визнання документів, особливо з урахуванням пріоритетності напряму євро інтеграції задовольняються ще не повною мірою.

Ефективність освітньої діяльності розкривається в двох аспектах: економічна (співвідношення величини витрат та одержаного ефекту) та соціально-економічна ефективність (відповідність результатів діяльності соціальним та економічним цілям). З іншого боку, ефективність освіти розглядається на двох рівнях: внутрішня ефективність (продуктивність і результативність виробництва освітніх послуг з точки зору галузі освіти, її внутрішніх цілей і завдань) і зовнішня ефективність (виражає міру, якою “вироблені” навчальними закладами результати є бажаними для суспільства).

В системі управління вищою освітою потребує переосмислення керівна роль держави, яка поряд з посиленням функцій контролю за якістю освітніх послуг має передбачати значну децентралізацію влади і розширення автономії вищих навчальних закладів та реальне включення інших суб'єктів у процес керівництва галуззю. Здійснення цих важливих завдань з одночасним посиленням взаємних зв'язків і взаємодії основних партнерів (держави, громадськості, приватного сектору, керівництва навчальних закладів) дозволить активізувати всі складові освітнього процесу. Обґрунтовано, що місія держави у сфері вищої освіти визначається такими основними цілями: забезпечення стабільного розвитку, ефективного механізму функціонування та справедливого розподілу, що досягається через виконання відповідних функцій: 1) визначення стратегії розвитку та розробка нормативно-правової бази; 2) управління системою вищої освіти; 3) забезпечення достатніх обсягів фінансування освіти за допомогою безпосереднього фінансування, пільгового оподаткування, стимулювання притоку приватних джерел тощо. Державна

стратегія розвитку освіти своїм фундаментом повинна мати чітке усвідомлення того, що освіта – це довгострокові економічні і соціальні інвестиції.

Закріплення демократичних принципів та форм організації управління в законодавчих і нормативних документах є важливим кроком в процесі модернізації системи вищої освіти. Однак, не менш важливим виступає впровадження відповідних механізмів, які б дозволяли не лише декларувати, а й неухильно їх дотримуватися. Нагально необхідним виступає формування гнучкої розгалуженої системи організаційно-економічного управління, урізноманітнення її інструментарію. Менеджмент вищої освіти вирішує дві важливі задачі, які мають педагогічний та економічний характер. Первинними є педагогічні цілі, але досягнення їх стає можливим на основі виконання економічних завдань. Успішна реалізація всього комплексу завдань, що стоять перед навчальним закладом, потребує відповідної системи менеджменту, а включення закладів освіти у ринкові відносини – і розвиток маркетингу.

Доведено, що якість є невід'ємною складовою потенціалу вищої освіти, має міжнародне визнання і закладається в основу визнаних стратегій перспективного розвитку вищої освіти не тільки як філософська, а також і як політична категорія. У низці авторитетних міжнародних документів: Лісабонська конвенція, Сорбонська декларація, Болонська угода, у рішеннях Всесвітньої конференції ЮНЕСКО та інших, що працюють у напрямку визначення пріоритетів вищої освіти у міжнародному масштабі, значення даної категорії пов'язується не тільки навчальними досягненнями та навичками студентів, професійною майстерністю професорів, якістю дидактичного матеріалу та методичного забезпечення, а й із якістю роботи всієї системи вищої освіти загалом. Показано, що пріоритетність категорії якості сьогодні важливо саме тому, що Україна традиційно має високий рівень вищої освіти, який внаслідок процесів реформування і певних трансформацій не повинен бути втраченим. Національна вища освіта повинна обрати за взірець кращий європейський досвід, процес реформування повинен відбуватись послідовно, системно і цілеспрямовано з метою покращення якості вищої освіти, приведення її до міжнародних зразків.

Створення ефективної системи підвищення якості навчального процесу, вдосконалення форм і методів організаційної, методичної, наукової діяльності вищих навчальних закладів, пов'язане з дієвістю, оперативністю і об'єктивністю реалізації функцій внутрішнього контролю. На часі поглиблення змісту цього компоненту управління, зростання дієвості педагогічного, оперативного та етапного контролю у вищих навчальних закладах. Особливе значення внутрішній контроль повинен мати при проведенні державного інспектування, акредитації спеціальностей та навчальних закладів.

Основний зміст дослідження викладено в таких публікаціях автора:

1. Бурлакова О.О. Умови проведення системних реформ у вищій освіті // Гуманітарний вісник Переяслав – Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Науково – теоретичний збірник. – Переяслав Хмельницький.- 6/ 2005.- 314 с. - с. 289 – 292.
2. Бурлакова О.О. Особливості розвитку управління вищою освітою в умовах євро інтеграційних процесів // Науково-теоретичний збірник. – Тернопіль: Астон.- 2006. – с. – с. 580-589.
3. Бурлакова О.О. Важелі державного упорядкування системи вищої освіти в умовах Болонського процесу // Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький. – 2006. -с. – с. 569-574.
4. Бурлакова О.О., Бурлаков О.О. Шляхи вдосконалення державного регулювання сфери освіти // Розширення Європейського союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки. Матеріали науково –практичної конференції 24 – 27 листопада 2004 року. – Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня” 2005. –285 с. - с. 17 – 23.(Автором)
5. Мороз Інна, Бурлакова Ольга. Педагогічні умови запровадження кредитно – модульної системи навчання в процесі підготовки фахівців з економіки // Розширення Європейського союзу: нові реалії і перспективи на міжнародному ринку вищої освіти і науки. Матеріали науково –практичної конференції 24 – 27 листопада 2005 року.-Ужгород. КП “Ужгородська міська друкарня” 2006. – 295с. - с. 85 – 91. (Автор)
6. Бурлакова О.О. Реформування та економічні трансформації у вищій освіті // Проблеми освіти: Наук. метод.зб.ІНМЦ ВО МОН України К.2005. Вип. 46: Болонський процес в Україні. – ч.2, с. 163 – 168.
7. Бурлакова О.О. Особливості трансформацій вищої освіти України у європейський освітній простір // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка – 2006. - №1.-196с. - с. 147 – 151.
8. Бурлакова О.О. Шляхи забезпечення державного упорядкування системи вищої освіти // Вісник Хмельницького національного університету.Економічні науки - №1-2006-Том 1. 2006. – с. – с. 210 - 214.
9. Бурлакова О.О. Розвиток ступеневої освіти у відповідності до вимог Болонської конвенції // Наука і освіта. № 1 - 2, січень – квітень 2006. Рекомендовано до друку Вченою Радою ПНЦ АПН України 3.04.2006 (Пр № 4). 2006. – 120 с. – с. 63 – 65.

10. Бурлакова О.О. Вплив євроінтеграційних процесів на парадигму якості освіти // Теорія і практика євроінтеграційних процесів вищої освіти і науки: Науковий вісник Закарпатського державного університету. Спеціальний випуск – Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня” 2006.- 312с. – с. 33 -39.

АНОТАЦІЇ

Бурлакова О.О. Відтворення вищої освіти України у Європейському освітньому просторі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертація присвячена дослідженню механізмів та шляхів відтворення вищої освіти України в процесі її євроінтеграції. Висвітлюються системні реформування вищої освіти, розкриваються теоретичні засади розвитку вищої освіти України в XXI столітті, визначаються економічні складові, напрямок та порядок проведення системних реформ, обґрунтовується необхідність інтеграції вищої освіти України в європейській освітній простір.

У дисертації одержали подальший розвиток аналіз використання народногосподарського потенціалу освіти, систематизація показників економічної і соціально-економічної ефективності освіти, а також дослідження тенденції потенціалу вищої освіти України. Встановлено, що якість є невід’ємною складовою потенціалу вищої освіти, має міжнародне визнання і закладається в основу визнаних стратегій розвитку вищої освіти не тільки як філософська, а також як політична категорія. Підкреслено керівну роль держави в забезпеченні якості вищої освіти. Зроблено висновок про те, що обґрунтування та актуалізація поняття якості вищої освіти пов’язане зі створенням державних стандартів та визначенням процедур розрахунків індикаторів якості, що відповідають вимогам Болонського процесу.

Ключові слова: Болонська конвенція, вища освіта, освітній потенціал, європейський освітній простір, євроінтеграція, соціально-економічна ефективність освіти, якість освіти.

АННОТАЦИЯ

Бурлакова О.А. Отображение высшего образования Украины в Европейском образовательном пространстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертация посвящена исследованиям механизмов и путей возрождения высшего образования Украины в процессе её евроинтеграции. Освещаются системные реформы высшего образования, раскрываются теоретические основы развития высшего образования Украины в XXI столетии, определяются экономические составляющие, направление и порядок проведения системных реформ, обосновывается необходимость интеграции высшего образования Украины в европейское образовательное пространство.

Диссертант, также, настаивает на том, что основанием стабильного развития высшего образования есть социально-экономическая эффективность. Автор утверждает, что эффективность высшей образовательной деятельности раскрывается в двух аспектах: экономическая эффективность как соотношение величины затрат и полученного эффекта, а также социально-экономическая эффективность как соответствие результатов деятельности социальным и экономическим целям.

В центре внимания исследователя – организация высшего образования в соответствии с требованиями Болонской конвенции. Предложена профессионально – ориентированная модель подготовки бакалавра и магистра по специальности, что обеспечивает большую мобильность выпускников, лучшую адаптацию к разным условиям труда.

В диссертации получили дальнейшее развитие анализ использования народнохозяйственного потенциала образования, систематизация показателей экономической и социально-экономической эффективности образования, а также исследование тенденции потенциала высшего образования Украины.

Установлено, что качество есть неотъемлемой составной потенциала высшего образования, имеет международное признание и закладывается в основание признанных стратегий развития высшего образования не только как философская, а также как политическая категория. Подчёркнута руководящая роль государства в обеспечении качества высшего образования. Делается вывод о том, что обоснование и актуализация понятия высшего образования связано с созданием государственных стандартов и определённых процедур расчётов индикаторов качества, что соответствуют требованиям Болонского процесса.

Ключевые слова: Болонская конвенция, высшее образование, образовательный потенциал, европейское образовательное пространство, евроинтеграция, социально-экономическая эффективность образования, качество образования.

ANNOTATION

O.O. Burlakova. Revival of Ukraine's Higher Education in the European Educational Area. – Manuscript.

Dissertation for a scientific degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.10 – Philosophy of Education. – M.P. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2007.

The dissertation focuses on the research of the mechanisms and ways of the revival of Ukraine's higher education in the process of its European integration. The author analyzes the system reforms of higher education, reveals the theoretical bases of the development of Ukraine's higher education in the 21st century, defines the economic components, tendency and procedure of the system reforming, and proves the necessity of integrating Ukraine's higher education into the European educational area.

The author is convinced that quality is an integral component of higher education potential; it is internationally recognized and it is laid into the foundation of the acknowledged strategies of the development of higher education not only as a philosophic but also as a political category. The researcher emphasizes the leading role of the State in ensuring the quality of higher education and comes to the conclusion that the substantiation and the actualization of the concept of high education are connected with the creation of State standards and definite procedures of the calculations of quality indicators in conformity with the requirements of the Bologna Convention.

Key words: the Bologna Convention, higher education, educational potential, the European educational area, the European integration, social-economic efficiency of education, quality of education.